K mediálnímu obrazu CzechTeku (Polemika se studií Kateřiny Kubové)

Robert Adam

ABSTRACT:
On the Media Discourse of CzechTek (Polemic against a Paper by Kateřina Kubová). The article is critical about the way Kateřina Kubová (2015) analysed and compared the images of (a) Czech cultural underground in the 1970s in the official periodicals of the communist régime, and (b) the freetekno festival CzechTek taking place in the years 2004 and 2005 in Czech newspapers. Objections are made mainly concerning the historical context of (a) and concerning the whole interpretation of (b).

KLÍČOVÁ SLOVA / KEY WORDS:
CzechTek, kritická analýza diskursu, mediální diskurs
critical discourse analysis, CzechTek, media discourse

V tomto polemickém textu bych rád ukázal, že článek Kateřiny Kubové *Mediální obraz alternativních kultur v minulosti a dnes: underground vs. freetekno*, otištěný v SALi č. 1/2015 (viz Kubová, 2015), je interpretačně vadný a že metodu, k níž se hlásí, totiž kritickou analýzu diskursu, diskredituje. Moje námitky týkající se části o undergroundu se vztahují jednak k historickému kontextu analyzovaného diskursu, jednak k několika jednotlivostem; vůči autorčině interpretaci mediálního diskursu o CzechTeku a vůči způsobu srovnávání obou diskursů vznáším námitky zásadní.

Předesílám, že nejsem odborníkem v problematice alternativních kultur (tématu kritizované studie) a že v oblasti kritické analýzy diskursu (metody, k níž se studie hlásí) se orientuji spíš povšechně než s jistotou. Svou pozici bych označil jako pozici pozorného čtenáře studie a pamětníka mediálního diskursu, jejž studie analyzuje. Nemám k dispozici veškerý materiál, s nímž autorka pracovala, ani žádný jiný: vycházím jen z toho, co ona sama ve své studii citovala jakožto podklady svých analýz a interpretací, dále ze svých (přiznávám, že vágních) vzpomínek a ze svého mravního přesvědčení. Do uvozovek kladu citace ze studie Kateřiny Kubové, kurzívou píšu výrazy (nebo celé věty) užité v analyzovaném diskursu, tučným tiskem zvýrazňuji, co pokládám za podstatné.

1.

Kateřina Kubová v úvodu své studie charakterizuje obě titulní alternativní kultury a nachází mezi nimi řadu shod. Skutečnost, že underground usiloval o nezávislost na společnosti ovládané nedemokratickým režimem, kdežto „freetekno" o nezávislost na společnosti svobodné a řízené demokratickými principy, ponechává bez povšimnutí. V charakteristice freetekna uvádí mj.: „Podstatná je pro ně [= technaře] volnost

OPEN ACCESS

nejen v tvorbě, ale i výběru místa, kde se bude teknival odehrávat. Odtud plyne utajovanost a následná ilegálnost takových festivalů" (Kubová, 2015, s. 87). Logicky vzato však z volnosti žádná utajovanost neplyne, ba naopak: kdo je skutečně svobodný, nic tajit nepotřebuje; ilegálnost z ní pak plyne jen v případě, že jde o takovou volnost, jež se nezarazí před zákonem. Ve studii je citován novinový článek, z něhož je zřejmé, že v letech 1994 až 2002 se CzechTek konal na pozemcích, jejichž majitelé k tomu nedali souhlas. Jde tedy zároveň o volnost, jež se nezarazí ani tam, kde začíná svoboda jiných.

Autorka se poté věnuje „komunistickému diskurzu o undergroundu". Kapitole 2.1 dává název „Občané a neobčané: komunistický diskurz o undergroundu" (Kubová, 2015, s. 89). Výraz „neobčané" ve svém materiále nenachází, jde o výsledek její interpretace. Zjišťuje totiž, že zatímco „ve spojení se socialistickou společností [se často] objevuje také pojem *občan*", „jako občan není nikdy označen zástupce undergroundu". Z toho dovozuje, že „občanství" stoupenců undergroundu je „potlačeno", jsou tedy v daném diskursu charakterizováni jako „neobčani" (Kubová, 2015, s. 90–91). O dvě strany dále provádí autorka na své cestě k dezinterpretaci další krok: „[V]yřazením členů undergroundu, ‚neobčanů', ze skupiny občanů […]" se podle ní projevuje „snaha v abstraktní rovině zbavit členy undergroundu státní příslušnosti" (Kubová, 2015, s. 93). Domnívám se zaprvé, že je třeba podívat se na to, v jakém kontextu se v analyzovaných textech výrazu *občan* užívá. Autorka ve své studii podává jediný doklad: *„Na tuto skutečnost byly upozorněny národními výbory, společenskými organizacemi, občany samy bezpečnostní orgány"* (Kubová, 2015, s. 90). *Občan* je tu chápán — v kontrastu s institucemi — jako **jedinec**, příslušnost k socialistické společnosti, nebo dokonce příslušnost státní tu nijak akcentovány nejsou. Zadruhé z faktu, že nějakou entitu neoznačíme určitým výrazem (zde stoupence undergroundu výrazem *občan*), nelze automaticky usuzovat, že tuto entitu zároveň vyjímáme z množiny entit tímto výrazem označitelných. V této logice by pouhé neužití substantiva *lidé* ve vztahu k nějaké skupině osob zřejmě znamenalo, že se jim upírá lidskost.

V dalších pasážích této kapitoly autorka v paralele s „neobčany" konstruuje (a opět umisťuje do nadpisu a tím zvýrazňuje) další negativní pojem, totiž „nespolečnost". Tentokrát podle mého soudu nejde o její nadinterpretaci, nýbrž o neporozumění smyslu analyzovaného textu. Inkriminovaná pasáž zní takto: *„Proti takovým elementům se brání každá společnost.* […] *Západním sdělovacím prostředkům to opět jednou nevyšlo. Nebo snad jim u nich na veřejném pořádku vůbec nezáleží?"* (Kubová, 2015, s. 96). Podle mě je zjevným smyslem této pasáže kritizovat domnělou licoměrnost Západu, který zásah proti československému undergroundu kritizuje, třebaže by sám proti výtržnictví zasáhl rovněž. Kateřina Kubová sice poslední větu citovaného úseku správně označuje jako řečnickou otázku, avšak patrně nedoceňuje skutečnost, že podstatou řečnické otázky je převrácení kladu a záporu, a interpretuje ji tak, že je tu „Západu přisouzen liknavý přístup k veřejnému pořádku" (*ibid.*). A jen a jen z tohoto chybného přiřazení smyslu textu vyvozuje svou tezi, že komunistický tisk ztvárňuje Západ jako „nespolečnost". A nedosti na tom: pozastavuje se také nad (ve skutečnosti neexistujícím) „ostrým kontrastem" mezi touto pasáží a tvrzením jiného dobového periodika, že Západ proti narušitelům pořádku postupuje mnohem tvrději, a tento domnělý kontrast označuje jako „prasklinu v jinak téměř dokonale vypracovaném komunistickém diskurzu" (*ibid.*).

OPEN ACCESS

2.

Kapitolu 2.2 autorka pojmenovává „Pod pláštíkem objektivity". Ještě před započetím analýzy diskursu o CzechTeku čtenářům předem prozrazuje, že v mediálních textech na toto téma „je možné […] objevit velmi podobné postupy" jako v komunistickém diskursu o undergroundu, avšak „zakryté rouškou profesionální novinářské objektivity" (Kubová, 2015, s. 99). Do třetice využívá obdobné metafory (s textilem jako zdrojovou oblastí) v závěru studie: „[…] diskurz [o CzechTeku] je zahalen do poměrně objektivního hávu" (Kubová, 2015, s. 111). Z jiné zdrojové oblasti pochází autorčina metafora záplavy: „V záplavě alarmujících článků o blížící se pohromě jménem CzechTek […]" (Kubová, 2015, s. 109). Řekl bych, že manipulaci za pomoci metafor má kritická analýza mediálních textů odhalovat v analyzovaných textech, nikoli sama používat.

Problém spatřuji také v tom, že autorka pojmenovává motivy novinářů pro volbu určitých vyjadřovacích způsobů, jako by jim viděla do hlav: „Aby byla dostatečně zřejmá novinářská nestrannost, autor nenapíše přímo, že onou *komplikací* je *hluk a problémy s účastníky*. Komplikací se tak dle textové návaznosti označují *protesty obyvatel přilehlých vesnic* […]" (Kubová, 2015, s. 99; kurzíva originálu). Autorka tu raději konstruuje tezi o rafinovaném způsobu zakrývání zamýšleného smyslu textu (a později konstatuje „předpojatost" tohoto textu), než by uznala, že novinář zde bez distance přijímá perspektivu účastníků CzechTeku a píše prostě o tom, co by mohlo hladký průběh této akce ohrozit.

Jednou z běžných a užitečných součástí analýzy diskursu, včetně té kritické, je sledování toho, jak se v diskursu konstruuje protiklad my–oni: k jak vymezeným skupinám tato zájmena (popř. příslušná posesiva) odkazují a co autoři těmto skupinám přisuzují (srov. např. Lehečková — Hořejší, 2015, s. 134; ukázka praktické aplikace viz Hořejší, 2015, s. 54–55). Kateřina Kubová však píše o „předkládání opozice *my* a *oni*" (Kubová, 2015, s. 99 a 103; kurzíva originálu), aniž by média zájmena či slovesa první osoby vůbec použila: tj. jedna strana protikladu my–oni, tak jak jej autorka interpretuje, není v analyzovaných textech materiálově podložena.

Dalším momentem, jehož si kritická analýza diskursu obvykle všímá, je způsob, jak jsou jednotliví aktéři označováni (Reisigl — Wodaková, 2015, s. 151). Tak i zde. Během analýzy článku z 2. 8. 2004 autorka předkládá tři citace a bezprostředně pod nimi píše: „V tomto článku jsou technaři i nadále označováni negativními výrazy — *agresivní dav*" (Kubová, 2015, s. 101; kurzíva originálu). Platí to o jedné citaci, ve zbylých nacházíme zcela neutrální pojmenování *účastníci technoparty* a *lidé*. Podíváme-li se do citací z předchozích analyzovaných článků, najdeme tam tato pojmenování: *účastníci — lidé — milovníci taneční hudby — tanečníci* (Kubová, 2015, s. 99–100). Není mi jasné, co z toho autorka hodnotí jako „negativní výrazy".

Zmínku zaslouží i následující formulace: „Jinak v uvedených ukázkách dochází k neustálému vysvětlování, a tedy obhajobě jednotlivých kroků policejního zásahu" (Kubová, 2015, s. 101). Rozumím-li autorce dobře, chce poukázat na to, že obhajování policejního zásahu médii vychyluje objektivitu mediálního diskursu o CzechTeku v neprospěch technařů. Je-li ale každé vysvětlování činů policie z principu jejich obhajobou, volá vlastně autorka po tom, aby média při informování o policejních zásazích zamlčovala, co policii k zásahu vedlo.

OPEN ACCESS

3.

Studie má podle mého soudu zavádějící název. Analyzované texty normalizačního tisku se skutečně snaží vytvořit určitý obraz undergroundové sub/kultury, avšak o textech, jež v autorčině analýze zastupují ono titulní „dnes", to neplatí — ty vytvářejí obraz konkrétní akce či události. Komunistickému tisku, jak autorka správně popisuje, velice záleží na tom, aby zpochybnil kulturní/uměleckou podstatu undergroundu, a to jak v její složce hudební, tak ve složce textové. Nic z toho se v diskursu o CzechTeku neobjevuje, kulturní charakter festivalu se prostě konstatuje, novináři píší soustavně o *hudební akci* a o *tanečnících* a reprodukovanou hudbu ani tanec účastníků žádným způsobem nehodnotí. Jedinou výjimku, kterou lze v autorčině analýze objevit (podle mě výjimkou zdánlivou), je slovo *hluk*, užité ve větě „[obyvatelé přilehlých vesnic] *si stěžují na hluk a problémy s účastníky*" (Kubová, 2015, s. 99). Obsahem této věty je ovšem relevantní faktická informace a ani ona podle mého názoru umělecký charakter CzechTeku nepopírá, vyjadřujíc se pouze k míře jeho hlasitosti; ostatně v jiné citaci týkající se téhož aspektu CzechTeku novinář volí označení *hlasitá hudba* (Kubová, 2015, s. 103). Zatímco underground v mediálním obrazu vytvořeném normalizačním tiskem diskredituje **už samotná kvalita** jeho hudební produkce, problematičnost „freetekna" v jeho mediálním obrazu začíná až **hlasitostí** jeho hudební produkce ve spojení s **blízkostí** místa konání festivalu k přilehlým obcím. V diskursu o CzechTeku jsou tedy jako problematické chápány jen **některé okolnosti konání** tohoto festivalu, a to ty, které **se nepříjemně dotýkají jiných osob**, kdežto komunistická média upírají undergroundu právo provozovat jeho hudbu **obecně**. Tento rozdíl, podle mého soudu principiální, Kateřina Kubová pomíjí.

Dalším principiálním rozdílem, jejž autorka podle mého názoru nedoceňuje, je rozdíl mezi totalitním společenským uspořádáním, jež dává tvar diskursu o undergroundu, a svobodnými demokratickými poměry, v jejichž kontextu probíhá diskurs o CzechTeku. V její studii je jediným uznaným aspektem tohoto rozdílu odlišnost cílů, jichž se analyzované diskursy snaží dosáhnout: na jedné straně obrana režimu, na straně druhé „zvýšení čtenosti" a vposledku zisk. Sledujíce tento cíl, „dnešní" média podle autorky vytvářejí rozruch, „prostředkem pro co největší rozruch je vytvoření nepřítele" a „nepřítel je vytvářen ‚na objednávku'" (Kubová, 2015, s. 110). Aniž bych chtěl popírat komerční charakter analyzovaných médií, pokládám představu, že zisk prostřednictvím zvyšování čtenosti a zvyšování čtenosti prostřednictvím vytváření maximálního rozruchu, nejlépe umělým vytvářením nepřítele, jsou jedinou určující motivací pro novinářskou práci, za představu neúnosně zjednodušující a klišovitou. Nevím, zda si Kateřina Kubová uvědomuje, že svou interpretací vlastně staví dnešní svobodná média v demokratickém státě naroveň médiím sloužícím totalitnímu režimu a tímto režimem ovládaným. Srovnám-li tezi o „vytváření nepřítele na objednávku" v případě CzechTeku s tvrzením, že „komunistický režim tak bojuje proti opravdovému nepříteli, který ho ideově ohrožuje" (*ibid.*), zdá se mi dokonce, ač se tomu zdráhám uvěřit, že pro negativistickou povahu (tj. vyhraňující se proti někomu/něčemu) diskursu totalitního má autorka větší pochopení.

OPEN ACCESS

4.

Studie Kateřiny Kubové má svůj závěr, v němž autorka provádí interpretaci sledovaných diskursů. Nutno říci, že tato interpretace z její analýzy nevyplývá a není podkládána ani citacemi analyzovaného materiálu, ani žádnými relevantními argumenty. Osobně považuji interpretaci diskursu o CzechTeku za naprosto scestnou.

Zaprvé odmítám autorčino tvrzení, že oba diskursy užívají „nápadně podobné postupy" (Kubová, 2015, s. 111). Diskurs o undergroundu nejsou žádné „jednostranně účinkující komentáře", notabene s pasážemi, v nichž se „touha po objektivní novinářské práci ukazuje" (*ibid.*): tento diskurs má charakter státem řízené difamační kampaně, a to v situaci, kdy jiný názor nemá možnost zaznít a kdy pomlouvaní nemají sebemenší veřejný prostor k vlastnímu vyjádření. Diskurs o CzechTeku pak není „zahalen do objektivního hávu", nýbrž je víceméně objektivní. Autorka uznává, že „[p]okud jsou podávány hodnotící informace, děje se tak ústy svědků prezentované události" (*ibid.*). Co by tedy byla ochotna uznat jako objektivní informování, mi věru není jasné. Eliminaci veškerých hodnotících soudů z promluv aktérů a svědků? Úzkostlivou vyváženost, tj. nutnost ke každému vyřčenému názoru sehnat od někoho názor opačný? Nebo snad selektivní cenzuru některých hodnotících soudů a některých názorů?

Zadruhé odmítám autorčinu interpretaci diskursu o CzechTeku jako diskursu vyhraněně negativního, zaměřeného na vytváření nepřítele. Z analýzy jí totiž vypadla jedna podstatná množina aktérů, resp. jedné množině aktérů tento status nepřiznala, píšíc o nich jen jako o „svědcích", popř. zahrnujíc je do textově nepodložené kategorie „my". Mám tu na mysli obyvatele obcí, v jejichž blízkosti se CzechTek konal: osoby obtěžované v jejich vlastních domovech neúnosnou hlasitostí a neúnosně dlouhým trváním hudební produkce, osoby, které byly v prvním desetiletí CzechTeku nuceny po nezvaných hostech uklízet (praxe svépomocného úklidu po skončení technoparty tu nebyla od počátku), v pravém slova smyslu **oběti** CzechTeku. To **na jejich straně**, pokud na něčí, stála média, dokud bylo lze diskurs o CzechTeku označovat jako „antitechnařský". V okamžiku, kdy byli účastníci technoparty ještě před jejím začátkem v roce 2005 rozehnáni policií zbytečně brutálním způsobem, stává se nejen z policie „nepřítel", nýbrž i z napadených účastníků technoparty oběti (to autorka dobře popisuje ve své analýze, ale ignoruje v závěrečné interpretaci). Podstatou ani katalyzátorem diskursního obratu, k němuž došlo po zásahu policie, přitom není to, že „někdo naznačí shodu s postupy komunistického režimu" v situaci, kdy se „pěstuje odpor k bývalému komunistickému režimu" (Kubová, 2015, s. 111), nýbrž to, že omezování svobody obyvatel okolních obcí ze strany technařů je překryto bezprávím výraznějším — fyzickým ubližováním technařům ze strany policistů, notabene nezákonně a zbaběle si zakrývajících svá služební čísla. Média tu jen následují situaci, v níž se objevil nový společensky důsažný střet, a znovu se instinktivně — tak, jak to činila doposud! — stavějí na stranu obětí, jimiž se ovšem nyní stává někdo jiný.

Zatřetí odmítám představu, pro autorku studie samozřejmou, že diskurs o CzechTeku je zaměřen proti účastníkům CzechTeku jakožto osobám. (O jednom z novinových článků Kateřina Kubová dokonce tvrdí, že „podporuje nenávist k technařům" (Kubová, 2015, s. 104).) Domnívám se, že se tento diskurs kriticky staví pouze k jejich

OPEN ACCESS

konkrétním činům a projevům. To je podstatná distinkce, kterou v podobě důsledného odlišování hříšníka od hříchu zdůrazňuje už evangelium. Vysuzuje-li např. čtenář zprávy z věty *„V policejní síti uvízlo i několik aut, která podle policie převážela drogy“* (Kubová, 2015, s. 101), že technaři jsou nutně špatní lidé, protože přece berou drogy, není problém v textu zprávy, nýbrž v úsudku takového čtenáře. Tvrdím, že není v moci autora zprávy takové chybě v myšlení čtenáře zabránit.

Začtvrté odmítám autorčino vysvětlení „antitechnařského“ charakteru diskursu o CzechTeku (až do Paroubkova policejního zákroku) poukazem na odpor k menšinám a k jinakosti (Kubová, 2015, s. 111). Ani jinakost, ani menšinovost technařů není v tomto diskursu akcentována, ba není vůbec jeho tématem. Spojení diskursu o CzechTeku s problematikou menšin a jinakosti je čirá spekulace bez opory v analyzovaném materiále a vrhá na mainstreamová média v demokratické společnosti nezaslouženě špatné světlo.

Po přečtení citátů z mediálního diskursu o CzechTeku 2004 a 2005, které Kateřina Kubová uvádí ve své studii, jsem stále přesvědčen, že svobodná média v tomto případě fungovala dobře a sehrála pozitivní roli: **při zachování solidní míry objektivity** a **bez uchylování se k manipulativním praktikám stála vždy na straně toho, komu se dělo příkoří**. Nepřiznávat v tomto konkrétním diskursu médiím jinou motivaci než ziskuchtivost, přisuzovat jim potřebu vytvářet vždy nějakého nepřítele, třeba i „náhradního“, a vidět v jejich činnosti „nápadné“ paralely s řízenou likvidační kampaní prováděnou v podmínkách totalitního režimu — to vše považuji za zcela nepřijatelné, a to nejen v odborném diskursu.

LITERATURA:

Hořejší, Michal L. (2015): Národní park Šumava: Hruška vs. Stráský, dva rozhovory z března 2011. *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, 6(1), s. 47–69.

Kubová, Kateřina (2015): Mediální obraz alternativních kultur v minulosti a dnes: underground vs. freetekno. *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, 6(1), s. 84–112.

Lehečková, Eva — Hořejší, Michal L. (2015): Ruth Wodaková. *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, 6(1), s. 125–142.

Reisigl, Martin — Wodaková, Ruth (2015/2009): Martin Reisigl — Ruth Wodaková: Diskurzivně-historický přístup (DHA) [překlad Michal L. Hořejší]. *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, 6(1), s. 145–177.

Robert Adam | Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
<robert.adam@ff.cuni.cz>